

ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ПРЕТПРИЕМНИШТВО И ПРЕТПРИЕМНИЧКА КУЛТУРА

Јован Пејковски

Универзитет „Свети Кирил и Методиј“,

Филозофски факултет – Скопје,

Институт за Социјална работа и социјална политика, Република Македонија

jovan.pejkovski@fzf.ukim.edu.mk

УДК: 37:334.722(497.7)

Апстракт

Претприемништвото како фактор за стопанисување во секое општество има нагласено место и улога. Неговото влијание и можностите за институционално обликување се предмет на постојан интерес за да се забрза растот и развојот. Едукацијата за претприемништво и за градење на претприемничка култура се пресудни фактори за перманентно изразување на претприменичката функција и за динамизирање на развојот.

Во трудот предмет на интерес се организационите облици и мерките на системската регулатива со кои може да се влијае на посилно или послабо изразување на претприемништвото. Во прв ред се однесува на едукацијата на разни нивоа за стекнување на современи знаења за работа во претприемничката сфера. Со тоа се создаваат услови едуцирани генерации млади да се вклучуваат во претприемничкото пазарно работење и да се вработуваат. Се укажува на потребата од осовременување на образованието и примена на одржливи претприемнички идеи на долг рок.

Со реедукација и преквалификација невработените треба да се стекнуваат со претприемничко знаења и брзо да се прилагодуваат кон новите техники и технологии според барањата на пазарот.

Врската меѓу научните и стручните институции и потенцијалните претприемачи е неопходно да јакне како спрега на интереси кои со креација и дисеминација на иновациите и трансферот на знаењата и технологиите создаваат нови работни места. Со едукација и осознавање на облиците на претприемништво, како и со создавање на претприемничка култура се зголемуваат можностите за вработување на бројни категории лица на пазарот на трудот, а со тоа се решаваат социјалните потреби и барања на граѓаните.

Клучни зборови: *претприемништво, образование, претприемничка култура, можности, вработување.*

Вовед

Литературата во доменот на претприемништвото е бројна и сè повеќе се збогатува, и тоа како светската, така и кај нас. Сè повеќе погледите на науката се свртени кон претприемачите. Претприемачите станаа забележителни тогаш кога се сфати дека ги нема доволно. Зрелоста на сфаќањата за значењето и улогата на претприемништвото е заедничка а преовладуваат ставовите дека без постоење на демократски и пазарни слободи, без реструктурирање на стопанството и трансформација, не е можен развој на претприемништвото. Светот го признава единствено активното и свесното човеково дејствување насочено кон мир, развој и прогрес, а основен двигател на тие позитивни трендови е токму претприемачот, кој не познава и не признава разни меѓи и бариери, туку и во нив ја гледа својата шанса за успех.

Сублимирано искажано најбитните карактеристики на претприемништвото се во релокацијата на факторите кон точките на најпродуктивна употреба, рекомбинацијата и супституцијата на факторите на микро план, воведување на иновацијата и сносење на ризикот. Претприемништвото е поврзано со малиот и среден бизнис, но е присутно и во големите корпорации.

Последиците од светската економска криза или рецесија што започна во 2008 година во финансискиот сектор, а потоа се продолжи и прошири и во реалниот сектор, отворија бројни прашања за тоа како да се излезе од кризата и кои фактори би биле носечки за тоа. Повторно се актуелизира прашањето за претприемништвото како фактор на раст и развој но не само од аспект на работното ангажирање на поединците и претпријатијата туку и како средство за решавање на социјални промени и за совладување на системските бариери кои произлегуваат од пазарните односи.

1.Претприемништвото и перцепцијата

Во Република Македонија постои позитивна перцепција за претприемништвото и покажува највисок степен на претприемнички активности меѓу земјите во Европа. Бројни микро, мали и средни претпријатија се активни во економијата и во доменот на услугите. Постои забележителна разлика во поглед на застапеност на мажи во однос на жени претприемачи во Македонија, споредено со земјите во регионот. Типичен профил на претприемач во Македонија е припадник на машката популација на возраст помеѓу 25-34 години со високи примања и високо образование.

Во поглед на условите кои стимулираат развој на претприемништвото во Република Македонија, присуството на големи компании се смета за еден од клучните фактори за стимулирање на претприемнички активности и поттикнување на поголема иновативност како алтернатива за високата стапка на невработеност.

Земајќи ги предвид овие факти, може да се заклучи дека претприемничката култура во Македонија веќе постои и дека претприемничките активности се на повисоко ниво во однос на земјите во регионот. Главен мотивирачки фактор за развојот на претприемништвото во Македонија е невработеноста, особено меѓу младите луѓе. Невработеноста се должи на транзицијата и трансформацијата кои создадоа армија невработени, а стапката на невработеност во 2005 година достигна 38%. Како резултат на опсежни макроекономски мерки во 2016 година стапката на невработеност е намалена на 24% но сепак е висока. Заради тоа барањето нови можности и услови според степенот на развиеност на државата е во насока на мотивирање на луѓето кон вработување и самовработување. Граѓаните се мотивирани од економски но и од социјални причини за претприемничко ангажирање

Во тој поглед, клучни мерки кои го поттикнуваат претприемништвото се финансиска поддршка од приватни, државни и локални финансиски институции, микро-кредитни линии, фондови за водење на бизнис трансфери од странство. Со воспоставување на партнерски односи со поголемите компании, како и странските инвестиции лоцирани кај нас, се идентификуваат можностите за соработка или отпочнување на заеднички активности за претприемничко работење.

Во последните неколку години се спроведуваат владините мерки за создавање на поволна бизнис клима во однос на брзината на регистрирање на компаниите, се

имплементираат проекти за симплифицирање на бизнис законите и подзаконските акти, се намалуваат трошоците и потребниот број на документи за регистрација на фирми. Исто така беше воведен и рамен данок, беа подобро катастарските услуги преку зголемена ефикасност и транспарентност во поглед на имотните и сопственичките права со што се обезбедува гаранција за инвестирањето.

Што се однесува до финансирањето најдоминантната форма на финансирање на претприемачите во Македонија потекнува од банкарските кредити на домашните комерцијалните банки и кредитни линии од странските фондови. Претприемничките претпријатија во Македонија долг период не им беа познати на финансиските институции поради што истите беа третирани како било кој друг бизнис во однос на критериумите за подигање на банкарски кредити. Поради тоа, од исклучителна важност беше да се согледа корисноста и иновативноста на претприемничките фирми, а со тоа и да се одвојат определени фондови и да воведат поволни услови за отпочнување на претприемнички и иновативни бизниси.

Иако во Македонија функционираат поголем број на странски банки, одобрувањето на кредити е ограничено со оглед на условите кои ги диктира светската економска криза. Посебна е улогата на Македонската банка за поддршка на развојот преку која се одобруваат кредитни линии за МСП.

Во поглед на финансирањето на мали бизниси, Агенцијата за вработување, под строго определени услови, одобрува финансиска поддршка на невработени физички лица кои имаат одржлива бизнис идеја. Со поддршка од силни партнери за надградба на капацитетите и под покровителство на искусни институции, социјалното делување и комерцијалните активности може да станат клучна алтернатива за градење на долгорочна одржливост на МСП сектор во Македонија.

Во Република Македонија постои плодна почва за развој на претприемништвото. Тоа има големо влијание врз развојот на човечки ресурси, посебно на начинот на кој се селектираат и регрутираат, за мотивацијата за дејствување, обуките за извршување на специфичните дејности, за системот на наградување и за други аспекти релевантни за градење на социјалниот капитал.

2. Едукација за претприемништво

Претприемништвото е се повеќе прифатливо кај населението, како од аспект на ангажирање, така и во поглед на остварените претприемнички активности, а е резултат на зголемените образовни и информативни напори на овој план.

Во изминативе неколку години се бележи напредок во поглед на присутноста на претприемништвото и бизнисот во редовниот образовен систем во Македонија. Како дел од образовните реформи во повеќето средни училишта беа воведени задолжителни предмети кои ги обработуваат темите од областа на претприемништвото и малите бизниси што е значаен напредок. Во поглед на високото образование, само неколку економски факултети, Филозофскиот факултет во Скопје и Машинскиот факултет, го имаат претприемништвото и менаџментот на мали бизниси како дел од својата програма што секако влијае за негова афирмација. Вон формалното образование, се иницираат обуки и други форми на наобразба најчесто поддржани од страна на странски и меѓународни организации, а од скоро и од власта.

Со цел за унапредување на претприемништвото донесена е Стратегијата за претприемничко учење во Република Македонија 2014 – 2020. Со Стратегијата се настојува да се искористат потенцијалот на човековиот капитал преку реформи во системите на образование, обуки и практична едукација според барањата на пазарот на труд.

Прашањето е како врз стратешки основи со формално и неформално образование да се помогне во создавањето на одлични претприемачи во Република Македонија, со цел да се обезбеди долгорочен одржлив економски развој и благосостојба во земјата.

Претприемништвото се однесува на способноста на поединецот да ги претвора идеите во дела со креативност, иновативност и преземање ризици, како и способност за планирање и управување со проекти за постигнување на целите. Заради сложеноста на претприемаштвото како процес многу е тешко да се обликува во различните наставни програми бидејќи за различни ситуации врз основа на потребите на индустријата, пазарот, културата во земјата и други фактори се потребни различни приоди во практикувањето на претприемаштвото.

Во Стратегијата се констатира дека: „Не може да се гарантира дека класичниот образовен процес што функционираше во минатото ќе го даде вистинскиот резултат за создавањето на новата генерација претприемачи. Всушност, сите докази упатуваат на тоа дека таквиот процес нема да може да ги даде посакуваните резултати. Оттаму, традиционалното педагошко и психолошко истражување во врска со поранешните процеси за настава и учење не е и не може да биде директно применливо за претприемничкото учење“.

Поради цврстите врски кои што постојат помеѓу „научната страна на претприемаштвото“ и „уметноста на претприемаштвото“, како и поради тоа што успехот на секое претпријатие во голема мера зависи токму од аспектот на уметноста која придонесува до нови уникатни и иновативни идеи во форма на нови производи или услуги што се нудат на пазарот, голем број земји работат на спроведување на крупни промени во своите образовни системи.

Заради тоа градењето и одржувањето на претприемничкиот дух и овозможување на позитивно окружување што го поддржува претприемништвото, стануваат основна одговорност на севкупниот образовен систем.

Заедно со образовниот систем мора да се обликува претприемничка култура во едно општество кое го поддржува претприемничкото учење но и претприемничкото образование со градење на позитивен став и однос кон нив. Поттикнувањето на претприемачкиот начин на размислување кај младите луѓе, како и за создавање на поповолна општествена клима за претприемаштво базира на образованието кое треба да одигра важна улога во подобрувањето на клучните претприемнички компетенции.

Оценка е дека постојат одредени тенденции во академската заедница да се поистовети претприемачкото учење исклучиво со учењето како да се започне и води бизнис. Иако наоѓањето одржливи идеи за нови бизниси е секако голем предизвик, предизвик е исто така и развојот на луѓе едукатори или тренери коишто ќе можат проактивно да ги поддржат и подобрат сите овие видови на нови бизниси. Претприемничкото учење од своја страна е средство за зголемување на социјалната вклученост; тоа може да го зголеми бројот на претприемачи – општествени/социјални и комерцијални и може да послужи како премин за поголема интегрираност на рамката од клучни компетенции за доживотно учење доколку постои претприемничка култура.

Начелно во литературата и во практиката, се користат две основни терминологији: претприемничко образование и претприемничко учење. Голем број експерти не прават јасна разлика меѓу овие поими. Многу често го користат поимот претприемничко образование за да опфатат некои работи што се дел од претприемничкото учење. Најголемата разлика меѓу двата поима е токму во вториот дел: образование наспроти учење. Образованието е процес на стекнување компетенции преку настава, што со едноставни зборови значи пренесување на знаењето од општеството на поединците. Од другата страна, учењето е процесот на стекнување компетенции, исто така преку настава, но дополнително и преку искуството и многу поголемата самоиницијативност на лицето што сака да научи нешто ново. Затоа, претприемничкото учење е многу поширок поим кој предвидува широк спектар на активности што ќе го поттикнат претприемничкото размислување во општеството.

3. Услови за поттикнување на перманентно претприемништво и развој

Кои се потребите и условите за остварување на перманентно претприемништво, како неопходен ресурс за развој на општеството. Притоа се поаѓа од потребата за изразување на принципите на претприемничкото работење во сите сфери на општествената активност.

Главни пунктови кон кои е насочено согледувањето и кои синтетизирани ги сублимираат релевантните предуслови се:

- изградувањето на претприемничка култура во општеството со што на претприемничката функција и се признава местото, значењето и улогата што ја има во остварувањето на развојните процеси во целина;

- изградба на неопходната општествена (системска) инфраструктура што го овозможува остварувањето на уставните гаранции за слободата на пазарот и претприемништвото;

- посочување на можните правци на изградба на конзистентен систем за поттикнување на претприемништвото;

- признавање на неопходноста од еквиваленција за претприемничкиот напор и прифатениот ризик, што како мотивирачки фактор директно го поттикнува и овозможува претприемништвото и развојот.

За прикажување на овие главни пунктови се користат примери од непосредната практика, искуствата од одделни појави кај нас, како и компарираниот сознанија од светската литература.

Неопходна е зајакната промоција на нефинансиски и финансиски форми на поддршка на претприемништвото, подигнување на јавната свест за значењето на претприемништвото, подобрување на вештините на претприемачите, со цел зајакнување на конкурентноста на постоечките претпријатија.

Со поддршка за започнување на сопствени бизниси и самовработување преку обука на заинтересирани невработени лица за осознавање на претприемништвото, изготвување на одржливи бизнис планови, помош при регистрација на сопствен бизнис и финансиска поддршка за започнување на бизнисот и/или финансиска поддршка за постојни бизниси на евидентирани невработени лица и лица од ранливите категории се соодава институционална поддршка за социјално претприемништво

Со давање помош на претприемачите за учество во проекти, навремени информации за објавени тендери во рамки на програми и фондови на ЕУ, до кои македонските компании и институции имаат пристап, може да се обезбеди ангажман и во сферата на социјалната економија. Во таа насока неопходна е поддршка на бизнис центрите, бизнис инкубаторите и техничко-технолошките паркови и со зајакнување на капацитетот на постојните регионални центри, со развој на бројни програми кои ќе обезбедат нови деловни врски низ светот.

Поддршка на работењето е неопходна и за центрите за трансфер на технологија, со цел подигање на свеста за важноста на примената на новата технологија, полесен трансфер на новата технологија и развој на центри за истражување и развој и создавање можности за ангажирање лица во претприемничко работење. Со размена на искуства за развој и унапредување на претприемништвото, менаџментот, техниките на водење на преговори, нови маркетиншки стратегии, методи на продажба, современи техники за освојување на нови пазари и други активности, се создаваат можности за нови работни места и за поголема социјална инклузија особено на лица од ранливите социјални категории.

Неопходна е зајакната поддршка на нефинансиски и финансиски форми на социјално необезбедените лица преку совети за успешно водење на агробизнис, подобрување на вештините на овие лица со цел зајакнување на конкурентноста и настап на пазарите.

Покрај тоа со примена на искуствата од одделни земји за разните модели и методи на трансформација на неформалната во формалната економија кои дале ефекти се обезбедуваат шанси на лицата да работат во официјалната економија и можности за регистрирање на активностите со плаќање на одредени минимални даноци или паушали. Поединците, исто така, би имале зголемена сигурност и тоа не само во сегашната состојба, туку, исто така, и во однос на нивните идни приходи, како што се пензиите, осигурување за невработеност, користење на социјалните права итн.

Примерот на Франција каде се одржува конкурс за финансирање меѓународни старт ап проекти, треба да биде следен и кај нас. Со примена на искуства и знаење од меѓународните претприемачи кои сакаат да развијат стартап проект во Македонија, во деловни инкубатори или во слободните трговски зони со одредени бенефиции за најдобрите проекти можно е поголемо претприемничко едуцирање и трансфер на знаење во разни области.

4. Изградување на претприемничка култура и инфраструктура

1. Претприемништвото како продукт на системот на дејствување се јавува во двојна улога: и како развоен ресурс и како појава односно индивидуален чин што ја обезбедува предноста за остварување на идеите и можностите во стварноста. Преку закономерностите на пазарниот систем претприемништвото израснува во претприемничка функција чие послабо или посилно изразување директно влијае врз развојот. Оттаму неопходноста од создавање на релевантни предуслови за слободно изразување на оваа функција и нејзино насочување кон поттикнување на развојот на општеството. Поттикнувањето на претприемништвото ја зајакнува претприемничката функција на макро ниво со што системот ги препознава потребите за побрз развој.

Всушност прашањето на развојот на едно општество може да биде и поинаку поставено: Има ли претприемништвото (индивидуалното претприемништво, социјалното и интрапретприемништвото), односно претприемничката функција во целина, своја перспектива и иднина за слободно изразување и кои се поттикнувачките односно ограничувачките елементи што послабо или поизразено влијаат врз овие појави?

Од одговорот на ова прашање се осознава дали во рамките на постојниот општествен, а посебно во стопанскиот и социјалниот систем, постојат услови да се овозможи поттикнување на претприемништвото или за тоа не постојат соодветни услови. Исто така од тоа зависи и потребата за остварување на поголеми или помали промени или пак радикални зафати што ќе го овозможат остварувањето на саканата цел. Ова се однесува, во прв ред, на начинот на кој државата е подготвена да го овозможи т.е. да го поттикнува претприемништвото. Ако се има предвид дека правниот, односно стопанскиот систем е димензиониран во одреден обем да го овозможи изразувањето на претприемништвото во сите негови видови и форми, се поставува прашањето што е потребно за неговата доградба, со што претприемничката функција ќе добие најширок простор за нејзино изразување.

Имено, уставната гаранција за слободата на пазарот и претприемништвото во Македонија е само институционалната рамка што може да биде дообликувана во различни насоки, а во прв ред кон посилно или послабо изразување на одделни видови дејности, на облиците на организација на претприемничките активности, обемот на задолжителниот капитал за основање на разни видови претпријатија, задруги, дуќани и слично, како и со поддршка на социјалните претприемачи. Всушност уставната рамка се разработува и дообликува во законските и подзаконските прописи на начин што значи спроведување на одредена национална стратегија, а со мерките на макроекономската политика утврдена од највисокото управувачко ниво на националната економија. Со тоа се создава амбиентот во кој граѓаните можат да ги остваруваат своите претприемнички идеи и да преземаат активности согласно правата утврдени во овие прописи.

Независно од промената на политичкиот или партискиот естаблишмент во државата или од обемот на предизборните ветувања, креирањето на економска политика што ќе биде насочена во правец на поттикнување на претприемничката функција кај нас претставува уставна обврска. Тоа е мошне важно да биде сфатено како темелен принцип што треба да се доградува во насока на обезбедување на системски услови за изразување на перманентно претприемништво и развој.

2. Колку институционалната рамка може да го поттикне или ограничи масовното изразување на претприемништвото кај нас е, всушност, клучното прашање на кое може да се одговори повеќезначно. Имено, претприемничката функција што како резултанта се јавува од збирот на одделните изразени активности на претприемачите во општеството, директно е условена од стопанско-системските решенија, од социјалниот систем и од севкупниот однос кон неа на општественото опкружување сфатено во инфраструктурна смисла. Примерите за таа условеност во случај на отсутност на односните решенија се познати:

-претприемачите не можат да дејствуваат успешно во услови кога економската политика дејствува рестриктивно во однос на можностите за изразување на претприемничките идеи, а особено за иновативните и социјалните претприемачи;

-отсуството на национална развојна стратегија и во тие рамки стратегија за поттикнување на претприемништвото, за создавање мали, средни и социјални претпријатија, не може да и обезбеди ефективно дејство на претприемничката функција;

-немањето објективни мерила т.е. интермедии што како механизми влијаат врз остварувањето на стабилноста на макроекономскиот систем, не го мотивира претприемничкото однесување и активност, а го стеснува просторот за изразување и на претприемништво;

-непостоењето на гаранција за претприемачот за избегнување на последиците од радикалните промени во системот што можат да го изменат целосно амбиентот на претприемничкото работење;

-исклучена е системската грижа за поттикнување на претприемништвото, за негово извозно насочување, но и за дејствување во однос на ранливите категории граѓани и за оформувањето на социјални претпријатија и задруги и слично.

Наспроти ова се присутни примери на институционална инфраструктура базирани на стратегиите на одделни земји, каде што постојат системски вградени инструменти и механизми за поттикнување на претприемништвото, институции (агенции или органи) задолжени за претприемништвото со свои мрежи или шеми за спроведување на поттикнувачките мерки, како и фондови за финансирање или гарантирање на кредитите за претприемничките иницијални зафати. Постојењето на стратегии, програми и проекти за поттикнување на претприемништвото особено во малите, средните и социјалните претпријатија, бара објективизирани мерила во макроекономскиот систем и други предуслови што го оформуваат позитивниот амбиент за ова ангажирање.

Позитивните примери од развиените средини недвосмислено ја докажуваат потребата и реалноста за тоа кои се релевантните предуслови за поттикнување на перманентно претприемништво, како и за развој на општеството во целина.

Неопходно е да се оформува систем на вредности во општеството што врши интерактивно влијание врз претприемништвото. Свкупниот систем на вредности со неговите сегменти (институционален, социолошки, психолошки, социјален, едукативен, медиумски и т.н.) што овозможуваат мотивирање, односно општествена поддршка на претприемништвото ја сочинуваат средината во кое се изразува тоа. Од нивното дејство зависи оформувањето на позитивна општествена клима што го мотивира поединецот (или го демотивира доколку е со негативен набој) кон преземање претприемнички активности.

3. Изградувањето претприемничка култура во општеството, како организациона и управувачка концепција за развој на претприемничката функција, е стратешки пристап во овозможувањето на нејзиното масовно изразување. Со оглед дека претприемничката култура е "идеологија на организацијата што придонесува за иновативни промени, за зголемување на склоноста кон преземање ризик, го фаворизира слободното и независно одлучување, успешно ги совладува пропустите, ја поттикнува одговорноста за грешките, при што учењето е основен мотивирачки поттик", стратешка цел на секое општество е нејзиното промовирање. Во системот на вредностите на претприемничката култура се вреднуваат, односно се наградуваат иницијативата, проценката, креативноста и етиката во стратешкото одлучување.

Во секој систем се случуваат промени. Изградбата на демократско општество претставува радикална промена во која се овозможува силен развој на претприемништвото и на социјалното претприемништво. Се случуваат промени и во сфаќањата и во културните вредности, во верувањата и т.н. Исто така промените се

одвиваат и во социјалната структура, во популацијата, во социјалната организација, во технологијата и во свеста за човековото опкружување. Сите овие промени создаваат нови простори за креирање нови можности, за нови претприемнички потфати, кои врз основа на тие промени и ја реализираат претприемничката идеја, иновација, социјална иновација и сл.

Никогаш порано за претприемачите не се пишувало и зборувало со толкаво почитување и очекување, како што тоа во последниве неколку години е изразено и во развиените земји и во другите земји, меѓу кои е и Република Македонија. Дури претприемачите сè почесто се вклучуваат во најпрестижните социјални групи, при што им се изразуваат сите почести. Голема заслуга за тоа лежи во промената на сфаќањето за значењето на претприемништвото во општеството, за потребата од дејствување на социјалните претприемачи и за улогата на претприемничката функција во неговиот развој. Исто така и медиумите за масовно комуницирање имаат голем придонес за ширењето на претприемничкиот дух и за прифаќање на вредностите на претприемничката култура. Посебно се интересни презентациите на успешноста на претприемачите и пораките што ги упатуваат тие, а кои би можело приближно да се синтетизираат во следниве зборови: следете го примерот на успешните. Бројни списанија, телевизиски канали, радио програми и други медиуми постојано го шират примерот на успешноста, а со тоа јакне и претприемничкиот дух и се прифаќаат вредностите на новата претприемничка култура. Истовремено се зацврстува влијанието на претприемачките активности врз креирањето на севкупната економска политика во државата.

Покрај споменатите медиуми, претприемничката култура ја дооформуваат и градат и другите институции во системот, кои всушност ја сочинуваат инфраструктурата што го овозможува нејзиното пенетрирање во сите пори на работата и живеењето во општеството. Спомнатото влијание на образованието врз претприемничкото изразување, изградбата на соодветни институции на системот што непосредно ќе го олеснуваат вршењето на претприемничката функција во општеството, како и создавањето мрежа на финансиски институции и организации што го поттикнуваат креирањето, промоцијата и реализацијата на новите претприемнички идеи, се делови што треба да бидат вградени во претприемничката стратегија што треба да биде оформена во Република Македонија. Во тие рамки стратегијата треба посебно да го поддржи изразувањето на социјалното претприемништво кое има свои специфики но и можности и потенцијали кои влијаат на општествените процеси, на отварање нови работни места, посебно за ранливи категории, намалување на невработеноста и раст на стандардот на населението.

4. Во економската литература бихевиористите најчесто го обработуваат психолошкиот аспект на личноста и методите што се најприфатливи во поглед на изградбата на реален однос спрема мотивирачките елементи за поттик и награда на креативното однесување. Кај нив се битни карактерните црти на поединецот претприемач, како и колективниот натпреварувачки дух што може да биде создаден како елемент на претприемничката култура.

За разлика од бихевиористите, приврзаниците на школата на рационални очекувања го дефинираат однесувањето на претприемачите од аспектот на степенот на примените информации за состојбата на пазарот и нивната способност да го амортизираат влијанието на мерките на економската политика. Со тоа претприемачите како рационални суштества настојуваат да остварат максимални профити од своето работење. Наспроти тоа социјалните претприемачи реагираат на предизвикот да покренат општествена акција за

да остварат промени кои нема да им обезбедат личен профит но ќе решат сложени општествени проблеми.

Колку пак (не)развиената инфраструктура на институции и организации во општеството, кои можат да бидат во функција на овозможување на претприемничкото однесување, го стеснува или го ограничува осознавањето на претприемачите за можните (или очекуваните) мерки на економската и социјалната политика е прашање што навлегува во зоната на т.н. државно организирање и регулирање на слободата на пазарот и претприемништвото.

Всушност поединечните (личните) особини на претприемачот се значајни во осознавањето на пазарните процеси и во откривањето на можните шанси, кои пак социјалните претприемачи ги препознаваат и дејствуваат. Но тоа е во рамките на утврден простор што го дефинира системот во кој се изразува претприемачот, односно социјалниот претприемач.

Основен постулат е потребата за заштита на слободата на поединецот-претприемач од државното ограничување и од наметнувањето на државната бирократија со нејзината моќ да ги уредува прашањата што не се од нејзина надлежност. Поради тоа, системот што обезбедува државата, односно бирократијата строго да ги почитува законите и да биде оневозможена за нивна злоупотреба, ги дефинира строго ограничените простори за нејзино дејствување.

Се смета дека државата е лош претприемач, со оглед дека нејзината мотивација базира на политичката борба да се освои власта од страна на политичкиот естаблишмент, кој пак преку државата ги зазема и задржува командните системи на моќ и влијание во општеството. Поради тоа ограничувањето на слободите на претприемачите може да биде пренесено на државата само во оние случаи каде што појавата или конфликтите воопшто не можат да се решат или надминат со влијанието на пазарот. Одделни гранични случаи и би можеле пазарно да се регулираат но со достигнување на така висока цена што природна предност би им се дало на користењето на политичките патишта за уредување на односите во државата. Со вака дефинирани лимити се дава простор или еднакви можности на граѓаните за пошироко изразување на индивидуалната иницијатива. Посебно е важно за претприемачите да имаат слобода да дејствуваат во одредени системски уредени простори. Исто така со сведување на државните ограничувања на најнеопходното ниво, како и со пренесување на компетенциите на надлежните органи, кои би се ангажирале за посочување и елиминирање на пречките за развој на претприемништвото, јакнат слободите и просторите за слободно пазарно и претприемничко работење, како и решавање на проблемите во социјалната сфера.

5. Оформувањето на претприемничката култура претпоставува воспоставување на претприемништво и во државните служби односно во јавните претпријатија. Тоа значи напуштање на инертноста, бирократското однесување и хиерархиската централизација во управата, што по правило е трома и затворена за граѓаните. Од традиционалниот начин на давање услуги на граѓаните државата ќе треба да дејствува во правец на воведување претприемнички принципи на работење, со различни инструменти и механизми во стопанството и општеството. Тоа претпоставува изградба на стимулативни инструментариуми кои ќе го овозможуваат претприемништвото во стопанството, а исти односно соодветни такви стимулации да бидат одмерени и за функционирање на државната управа. Преку воведување конкуренција и со избор на квалитетни и добро платени кадри се мотивира раководниот носечки слој на државната администрација да

иновира во своето работење, а со цел да се постигне поголема ефикасност во работењето и со пониски трошоци. Всушност државната управа треба да базира на претприемнички принципи во своето работење, да се залага за примена на најсоодветни механизми кои ќе базираат на предвидувањата на идните ефекти и кон превентивно ангажирање, а не кон санација на конфликтите и кризните состојби во работењето.

6. Поседувањето прецизни и точни податоци за претприемничката активност, односно за претприемничката функција и овозможува на државата водење на покомпетентна макроекономска политика, како и социјална политика. Меѓутоа, за таквите податоци е неопходен и прецизен статистички апарат, кој со точност и авторитет ќе ги презентира податоците за сите појави од интерес за државата и поединците. Со тоа сознанијата за реалните појави во економските и општествените процеси и движења, може да влијае врз квалитетно утврдувањето на мерките на економската, социјалната и развојната политика на државата.

Од аспектот на индивидуалниот мотивациски слободи и елементи се тие кои го водат и поттикнуваат претприемничкиот процес во услови на пазарно стопанисување. Всушност тие слободи овозможуваат:

- секој граѓанин да може да ја оствари својата претприемничка идеја, иновација, шанса или можност, достапност на ресурсите (технички, технолошки и финансиски);

- индивидуално раководење на претприемничкиот процес без интервентни лимитирања од државата и присуство на широки пазарни можности за претприемничко работење;

- еднаш иницирана, претприемничката активност го продолжува својот логичен тек на слобода на изразот, што е реално можено и недевијантно само во услови на политичка и економска стабилност на земјата и можност за решавање на социјалните потреби и барања на граѓаните.

Постоењето на наведените слободи, инфраструктурни и системски услови директно влијае врз реализирањето на претприемничкиот потенцијал, преку помагање во дефинирањето на ангажирањето на претприемачите и намалувањето на ризикот што е иманентен на претприемништвото. Со тоа и со поголема динамика се остварува и претприемничката функција и тоа во развојна насока, со помали трошоци, а со поголеми општествени ефекти. Всушност, дејствувајќи, претприемачите ги реализираат социјалните и општествените промени и предизвикуваат долгорочни развојни ефекти.

5. Заклучок

Може да се заклучи дека е неопходна претприемничката инфраструктура но и адекватна образовна структура и ниво на образование што ќе ја јакне претприемничката способност на поединците. Тоа особено се однесува за предвидување и користење на можностите што ги нуди пазарот и за решенија и иновации во сферата на претприемништво. Треба да се истакне значењето и неопходноста од образование во поглед на доградба на образовниот систем, како предуслов за поттикнување на перманентно претприемништво и развој. Во едукацијата на личноста во сите фази на образовниот процес неопходно е и нејзино ослободување и подготовка за осознавање и решавање на проблемите со кои ќе се соочи. Тоа значи едукација за изразување на способноста да се проценува и да се наоѓаат патишта за решавање на проблемите со што

претприемништво доаѓа до поголем израз. Со тоа образовниот систем им ја дава и единствената економска и социјална сигурност на поединците, а тоа е јакнење на нивната способност за благовремено стекнување стручни квалификации и знаења што се потребни и барани од пазарот, како и за покренување на општествени акции од социјален карактер.

Секој граѓанин кај нас треба да биде свесен дека без оспособеност и готовност за снаоѓање во новите услови на претприемничко работење мали се изгледите за опстанок на фирмата во која работи, за решавање на социјалните потреби, за напредување во работата и за совладување на конкуренцијата на пазарот. Гаранцијата за работното место во пазарни услови е нереална и оттаму потребата од подигнување на општото образовно ниво кај граѓаните за постигнување нови и повисоки стандарди и поквалитетно работење базирано на претприемнички иницијативи.

Неопходно е да се зајакнуваат врските меѓу научните и стручните институции и потенцијалните претприемачи како спрега на интереси кои со креација и дисеминација на иновациите и трансферот на знаењата и технологиите создаваат нови работни места. Со едукација и осознавање на облиците на претприемништво, како и со создавање на претприемничка култура се зголемуваат можностите за вработување на бројни категории лица на пазарот на трудот, а со тоа се решаваат социјалните потреби и барања на граѓаните.

На примерот на нациите кои за мошне кратки временски периоди остварија рапиден раст на општествениот производ се потврдуваат овие констатации, а со тоа и потребата од донесување мерки од стратешко и системско ниво што се неопходни во Македонија. Со овозможувањето на овие и на други мерки во кои можат да бидат вброени: даночните стимулации, кредитните олеснувања, насочувања кон инвестиции што се значајни за развојот и извозот и т.н., можно е постигнување на исти или слични ефекти како и во развиените земји.

Литература

1. Alvord, S.H., Brown, L.D., & Letts, C.W. (2004). Social entrepreneurship and social transformation. *Journal of Applied Behavioral Science*.
2. Center for Institutional Development and Euclid Network (2011). Development and implementation of the social enterprise concept in Macedonia - A Study about the potential for further promotion of the Social Enterprise as innovative business model with social aims in the Macedonian economy, Skopje.
3. Cooney K.: (2009) Social purpose businesses in the United States: Organizations in flux 2nd EMES International Conference on Social Enterprise Trento (Italy) - July 1-4, 2009
4. E. Heckl и I. Pecher, Austrian Institute for SME Research and TSE Entre, Turku School of Economics-Finland, Study on Practices and Policies in the Social Enterprise Sector in Europe, June 2007.
5. European Center for Not-for-Profit Law (ECNL) & UNDP (2012): Legal framework for social economy and social enterprises: a comparative report.
6. European Economic and Social Committee (2008) "The Social Economy in the European Union".
7. European Parliament Resolution of 19 February 2009 on Social Economy (2008/2250(INI))
8. Evropski pokret, (2010), Socijalno preduzetništvo-mogućnosti i perspective, Beograd.
9. Hrvatski savez zadruga (2011): Zadrugarstvo i socijalna ekonomija u Hrvatskoj, Zagreb
10. <http://www.qaa.ac.uk/Publications/InformationAndGuidance/Documents/enterprise-guidance.pdf>
11. <http://www.weforum.org/reports/educating-next-wave-entrepreneurs>
12. J. Weerawardena, G. Sullivan Mort, Investigating social entrepreneurship: A multidimensional model,
13. Jacques Defourny, Marthe Nyssens, (2008) "Social enterprise in Europe: recent trends and developments", *Social Enterprise Journal*, Vol. 4 Iss: 3, pp.202 – 228.
14. J. Gregory Dees, The Meaning of Social Entrepreneurship, October 31, 1998, available on http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf
15. Kolin.P.M., (2008): "Socijalna preduzeća i uloga alternativne ekonomije u procesima evropskih integracija, Beograd", EPUS.OS
16. Прирачник за проценка на влијанието на регулативата, Regulatory Impact Assessment – RIA, Влада на Република Македонија, Скопје, 2009.
17. Raičević V. Glomazić R. (2012) Značenje i oblici socijalnog preduzetništva, FES, Beograd
18. Roger L. Martin, Sally Osberg, (2007), Social Entrepreneurship: The Case for Definition, Copyright, Leland Stanford Jr. University.
19. Siri Roland Xavier, Donna Kelley, Jacqui Kew, Mike Herrington, Arne Vorderwülbecke (2013): GEM Global Entrepreneurship Monitor 2012 Global Report.
20. Susan Davis, International Board Selection Committee, Ashoka: Innovators for the Public, Social Entrepreneurship: Towards an Entrepreneurial Culture for Social and Economic Development,
21. Стратегијата за домување на Република Македонија (2007-2012), Влада на РМ
22. Стратегијата за соработка на Владата со граѓанскиот сектор 2012 -2017, Влада на РМ
23. UN Global Compact (2012): A Framework for Action: Social Enterprise & Impact Investing
24. Влада на Република Македонија, (2010), Национална стратегија за стари лица 2010 — 2020.
25. Влада на Република Македонија, (2013), Стратегијата на намалување на сиромаштијата и социјална исклученост (ревидирана) 2010-2020 год.
26. Закон за социјална заштита: „Службен весник на Република Македонија“, број 79/2009
Државен завод за статистика (2012): Македонија во бројки, Скопје.